

Chirurgický zákrok včetně sterilizace jako podmínka úřední změny pohlaví neobstál před Ústavním soudem

7.5.2024 - Kamila Abbasi | Ústavní soud ČR

Ústavní soud zrušil zákonnou úpravu, která pro úřední změnu pohlaví trans lidí vyžadovala chirurgický zákrok, zahrnující sterilizaci a přeměnu pohlavních orgánů.

Zákonné požadavky chirurgické přeměny pohlavních orgánů a znemožnění reprodukční funkce pro účely změny pohlaví jsou v rozporu se základním právem trans lidí na ochranu tělesné integrity a osobní autonomie ve spojení s jejich lidskou důstojností. Současně Ústavní soud odložil vykonatelnost nálezu a vytvořil tak zákonodárci prostor přijmout novou úpravu, která bude reflektovat základní práva trans lidí.

Navrhovatelem je trans muž, který usiluje o právní změnu pohlaví a který si přeje, aby úředně evidované informace o něm reflektovaly, jak se cítí, aniž by musel podstoupit zákonem vyžadovaný chirurgický zákrok. Po narození byl úředně evidován jako žena s ženským jménem a formátem rodného čísla. Nyní prochází procesem změny pohlaví, avšak nechce podstoupit vyžadovaný chirurgický zákrok, který spočívá v kastraci a operativní přeměně pohlavních orgánů. Stát jej dosud jako člověka jiného pohlaví nerespektoval, proto se obrátil na Ústavní soud.

Navrhovatel se domáhá, aby Ústavní soud zrušil zákonná ustanovení, která změnu pohlaví podmiňují provedením chirurgického zákroku. Navrhuje také zrušení dalších ustanovení, která upravují podmínky pro změnu jména v návaznosti na pohlaví člověka. Sporná zákonná úprava je podle něj v rozporu s jeho lidskou důstojností, právem na rovnost, ochranu zdraví, respektování soukromého života i na rodičovství.

Plénium Ústavního soudu (soudce zpravodaj Jaromír Jirsa) zrušilo ustanovení § 29 odst. 1, věty první, občanského zákoníku i § 21 odst. 1, věty první, zákona o specifických zdravotních službách, a to uplynutím dne 30. 6. 2025.

V odůvodnění plénium nejprve řešilo otázku, zda je na místě se v tomto případě návrhem věcně zabývat přesto, že o návrhu jiného člověka na zrušení (částečně) totožných ustanovení Ústavní soud již v minulosti rozhodl nálezem sp. zn. Pl. ÚS 2/20 ze dne 9. 11. 2021. Předchozí nález týkajícím se trans lidí se totiž rovněž týkal § 29 odst. 1 občanského zákoníku ani § 21 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách. Plénium nyní dospělo k závěru, že nový návrh je přípustný, protože se Ústavní soud v minulém nálezu zabýval primárně ústavností zákonného tvaru rodného čísla (tj. § 13 odst. 3 zákona o evidenci obyvatel). Ústavnost zákonných podmínek, za nichž lze změnit pohlaví, tehdy nehodnotil. Překážka věci rozsouzené tak v nyní projednávaném případě nevznikla.

Ústavní soud zároveň zdůraznil, že stabilita judikatury Ústavního soudu zaručuje i stálost právního prostředí a plénium zásadně nemůže již vyslovený právní názor měnit jen z důvodu proměny hlasovacích poměrů či soudcovského sboru. Nelze však pominout, že k právním závěrům vysloveným ve starším nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/20 dospěla jen tzv. relevantní menšina pléna. Závěry nálezu sp. zn. Pl. ÚS 2/20 proto nemohou vyvolat stejné legitimní očekávání o své nezměnitelnosti, jako plenární nálezy přijaté potřebnou většinou pléna.

Ústavní soud dospěl k závěru, že zákonná úprava „statusové“ změny pohlaví představuje významný zásah buď do tělesné integrity trans lidí, protože pro uznání této změny stát vyžaduje podstoupení chirurgických zákroků, nebo do jejich práva na sebeurčení a osobní autonomii, neboť bez podstoupení vyžadovaných chirurgických zákroků nemohou vystupovat plně v souladu se svojí vážně vnímanou identitou.

Ústavní soud dále připustil, že je ze strany zákonodárce legitimní zajistit právní jistotu v tom směru, že zabrání svévolným změnám pohlaví „podle nálady“, jakož i změnám účelovým. Úředně evidované pohlaví jedince je statusovou záležitostí, která má význam nejen pro něj samotného, ale i pro jeho okolí a ve svých důsledcích i pro celou společnost. Proto stát může mít legitimní zájem vymezit podmínky pro změnu pohlaví, aby status jednotlivce byl jasný a aby byla zároveň zaručena autenticita takového statusu.

Podle Ústavního soudu jsou ovšem zákonné požadavky chirurgické přeměny pohlavních orgánů a znemožnění reprodukční funkce protiústavní proto, že porušují lidskou důstojnost trans lidí. Chirurgické zákroky jsou totiž vynucovány automaticky po všech lidech usilujících o změnu právního statusu, a to i po těch, kteří je podstoupit vůbec nechtějí.

Přezkoumávaná zákonná úprava brání zvažovat individuální zájmy a situaci konkrétních jednotlivců. Rozhodným kritériem pro „statusovou“ změnu pohlaví je, zda byla tělesná schránka člověka modifikována provedením chirurgického zákroku, či nikoliv. Je v rozporu s lidskou důstojností — v souladu s níž je třeba právo trans lidí na ochranu tělesné integrity a osobní autonomie vykládat — aby po nich stát pouze pro účely změny právního statusu pohlaví vyžadoval přizpůsobení vzhledu a funkčnosti jejich těla. Rovnost lidí v důstojnosti a právech je základem uznání hodnoty každého člověka, a to bez ohledu na jeho další charakteristiky.

Vyžadovat bezvýjimečně provedení invazivního a nevratného zákroku, který je zároveň rizikový a ohrožuje zdraví dotčených osob, pouze pro zachování právní jistoty a stability, je zjevně nepřiměřené. Ke sledovanému cíli lze dospět šetrnějšími způsoby. Pro účely „statusové“ změny pohlaví by kupříkladu bylo možné využít diagnostické posudky několika nezávislých specializovaných sexuologů prokazujících nezvratnost přesvědčení dotčeného jednotlivce ohledně změny jeho pohlaví doplněné o časový test. Ostatně i podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva je v rozporu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, pokud státy podmiňují úřední změnu pohlaví znemožněním reprodukční funkce (sterilizací).

Úlohou Ústavního soudu je mimo jiné „katalyzovat“ demokratickou diskusi v situacích, kdy dosud neproběhla nebo kdy je dlouhodobě dysfunkční. Právě to Ústavní soud v nyní projednávané věci činí. Dlouhodobá nečinnost zákonodárce je neudržitelná především za situace, kdy Česká republika zůstává jednou z mála evropských zemí, kde zákonný požadavek chirurgického zákroku pro změnu pohlaví přetrvává.

Zrušením sporné úpravy Ústavní soud ctí princip minimalizace zásahů do činnosti Parlamentu. Nenaznačuje, jak konkrétně by měla být změna pohlaví v budoucnu upravena. Ústavní soud odkladem vykonatelnosti do 30. 6. 2025 zákonodárci ponechává dostatečný prostor, aby nově upravil zákonné podmínky změny pohlaví a tomu přizpůsobil navazující regulaci v různých oblastech. Je nyní odpovědností zákonodárce, aby zabránil vzniku nepřehledných situací, které by právní jistotu a stabilitu právního řádu mohly narušit. Ústavní soud ve své ústavní roli tzv. negativního zákonodárce vládu a Parlament České republiky zastupovat nemůže.

V mezidobí od vyhlášení tohoto nálezu až do 30. 6. 2025, případně do doby účinnosti nové právní úpravy, je třeba aplikovat dosavadní zákonné podmínky změny pohlaví jakožto platnou a účinnou součást právního řádu. Maximálně do vykonatelnosti nálezu tedy „statusová“ změna pohlaví nemůže

nastat bez provedení chirurgického zákroku při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů.

Odlišná stanoviska uplatnili soudci Fiala a Hulmák.

Text nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 52/23 je (včetně odlišných stanovisek) dostupný zde (1.1 MB, PDF).

Přehled k nálezu (formou otázek a odpovědí) je dostupný zde (220 KB, PDF).

<https://www.usoud.cz/aktualne/chirurgicky-zakrok-vcetne-sterilizace-jako-podminka-uredni-zmeny-po-hlavi-neobstal-pred-ustavnim-soudem>